

Den svenska krisen i långsiktigt perspektiv

Dagens ekonomiska kris kan inte förstås utan ett historiskt synsätt, skriver Olle Krantz och Lennart Schön. En politik för att underlätta långsiktig strukturomvandling bör grundas på en analys av hinder och förnyelsekrafter. Det finns dock idag en tydlig tendens att uppfatta strukturkrisens yttringar som krisens orsaker.

Då ekonomiska krisfenomen började märkas i mitten av 1970-talet sökte man förklaringar på två håll. Internationellt hade vissa störningar inträffat — oljeprishöjningar och avtagande tillväxt — och inom landet uppstod andra, bl a den sk kostnadsexplosionen. Senare kompletterades dessa förklaringar med tesen att strukturproblem uppstått i vissa branscher.

Detta förklaringsmönster finns i t ex de olika borgerliga regeringarnas finansplaner. I den allra första konstaterades att de internationella problemen fanns, men huvudorsak till den avtagande svenska ekonomiska tillväxten angavs vara kostnadsökningarna (läs löneökningarna) 1974—75.¹ I följande finansplaner började också exportproblemen diskuteras och 1982 talades om den sjunkande trenden för svenska marknadsandelar. Orsakerna sades ligga i industrins struktur. Vissa delar hade fått försämrad konkurrenskraft och industripolitiken måste "underlätta

strukturomvandling".²

I stort sett samma förklaringsmönster återfinns i socialdemokratiska framställningar. I förslaget till löntagarfonder 1981 hette det sålunda att ett nytt läge i ekonomin uppstått under senare delen av 1970-talet och att de grundläggande orsakerna till obalansproblemen inträffade i mitten av decenniet — oljeprishöjningarna och deras effekter samt den svenska kostnadsutvecklingen.³

En likartad analys förekom i "krispropositionen" från hösten 1982. Man talade där om förlorade marknadsandelar både på export- och hemmamarknaden. Vidare var svensk export inriktad på investeringsvaror och investeringarna har minskat på våra exportmarknader. Slutligen har Sverige haft strukturproblem i vissa branscher, redan tidigare teko och senare också varv, järn- och stålindustrin och delar av skogsindustrin.⁴

I alla dessa förklaringar anges alltså orsakerna till krisen bestå i uppträdande störningar under det dystra 1970-talet — ett decennium som ofta ställs i

Docent OLLE KRANTZ och fil dr LENNART SCHÖN är båda forskare vid ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet. Deras forskning är särskilt inriktad på strukturförändring i svensk ekonomi under 1800- och 1900-talen.

¹ Finansplanen 1977.

² Finansplanen 1982.

³ Arbetarrörelsen och löntagarfonderna [1981] s 22 och 37.

⁴ "Krispropositionen", 4 nov 1982, s 10 f.

kontrast till det framgångsrika 1960-talet. De partibundna analyserna grundar sig naturligtvis på ekonomers bedömningar. Det kortsiktiga synsättet emanerar alltså från dem.⁵ Den teoretiska åskådningen bygger på föreställningen om en marknadsekonomi, där ständig anpassning sker. Men denna ekonomi kan utsättas för yttre störningar av olika slag som leder till mer eller mindre allvarliga depressiva reaktioner. Om många störningar inträffar samtidigt blir depressionen allvarlig.

Enligt detta sätt att se blir även t ex en snabbt växande icke marknadsstyrd sektor en yttre störning.⁶ Den offentliga sektorn inkluderas alltså på ett negativt sätt i analysen.

Historisk strukturanalys

Denna teoretiska åskådning har dominerat under lång tid. Men det finns en annan tradition i svensk ekonomisk forskning, där långsiktiga förändringar som grund för ekonomisk analys betonas.⁷ Något tillspetsat kan man hävda att ett historielöst betraktelsesätt stått mot ett historiskt och att det senare länge satts på undantag.⁸ Detta är enligt vår mening olyckligt eftersom dagens ekonomiska situation med djupgående och långvarig kris helt enkelt inte kan förstås utan ett långsiktigt, historiskt, betraktelsesätt.

Krisen har fått sin speciella karaktär av den ekonomiska omvandling, som skett under lång tid. Denna karaktär framträder följaktligen först när det strukturella förändringsmönstret klarläggs. En sådan analys, genomförd på makronivå, kan grundas på ett antal enkla ekonomiska serier och på relationsserier, vilka utgör teoretiskt motiverade centrala variabler.

Genom en sådan historisk strukturanalys har ett långsiktsförlopp sedan industrialiseringens början kunnat urskiljas.⁹ Kriser bildar där gränser mel-

lan perioder, vilka i viktiga hänseenden haft en enhetlig karaktär. Sådana djupgående kriser, strukturkriser, som gett upphov till stark samhällsomvandling kan iaktas på 1840-talet, 1890-talet och 1930-talet. Vidare pekar alla indikatorer på att den svenska ekonomin befinner sig i en sådan kris idag.

De perioder, som avgränsas av dessa kriser, kan beskrivas som det *utvecklade jordbrukssamhället* med en växande industriproduktion, det *industriella samhällets genombrottsperiod* samt det *utvecklade industrisamhället* med en växande tjänsteproduktion.

Den långsiktiga periodiska växlingen i ekonomin illustreras av diagrammen över investeringskvotens förändringar (diagram 1), maskinernas andel av industriinvesteringarna (diagram 2) samt exportens andel av varuproduktionen (diagram 3). Samtliga diagram visar tydliga vågrörelser med samstämmighet i vändpunkterna kring kriserna 1890 och 1930 samt däremellan kring 1905–10. Vändpunkten i vågrörelsen mellan 1930-talets kris och dagens kom under 1950-talet eller i början av 1960-talet. Den ekonomiska situationen var emellertid mer komplicerad då än tidigare — bl a till följd av statens ökade betydelse — varför dateringen blir något olika i de olika serierna. Ex-

⁵ Se t ex Eklund [1982]. Detta försök till långsiktigsanalys kritiseras i Schön [1982, b].

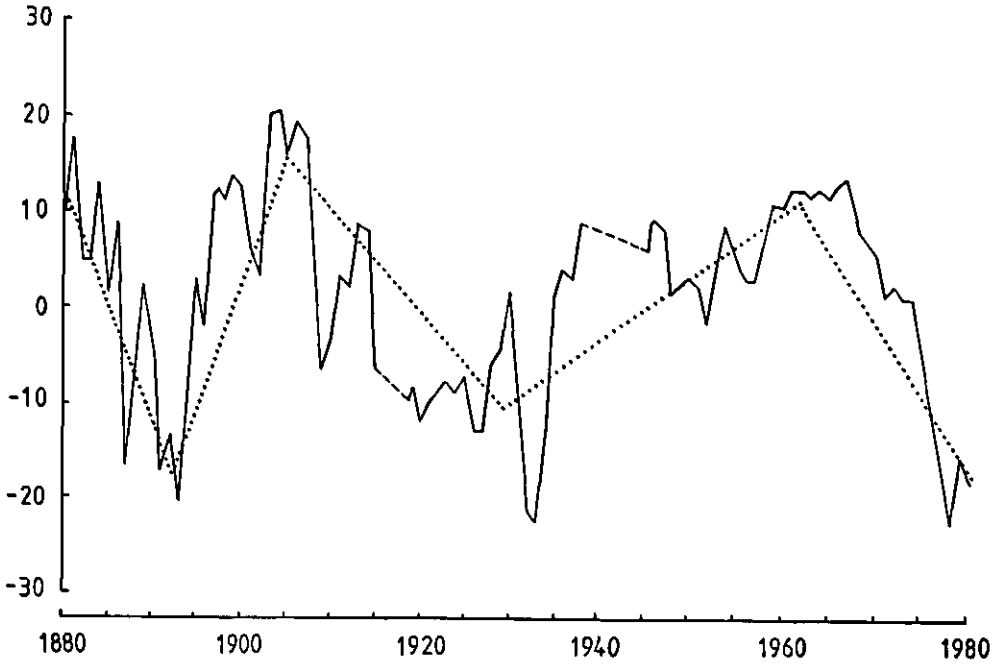
⁶ Se t ex Lepage [1980].

⁷ T ex Åkerman [1939, 1943] och Dahmén [1950], [1980]. Se även Krantz [1979] och där refererad litteratur.

⁸ Det kan dock konstateras att det historiska betraktelsesättet upplevt en viss renässans under de allra senaste åren, se t ex Carlsson m fl [1979] och Josefsson och Örtengren [1980].

⁹ Serierna har tagits fram inom forskningsprojektet "Strukturförändringar i svensk ekonomi 1800–1980. Historisk analys av nationalprodukt och priser", som bedrivs vid Ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet. Serierna är preliminära. En av förstudierna till projektet är Krantz och Nilsson [1975]. Om den historiska analysen av kriser, se också Jörberg [1982].

Diagram 1. Investeringskvotens procentuella avvikelse från trenden 1880—1980. Fasta priser.

Diagram 2. Maskininvesteringars andel av industrins totala investeringar 1880-1980. Fasta priser.

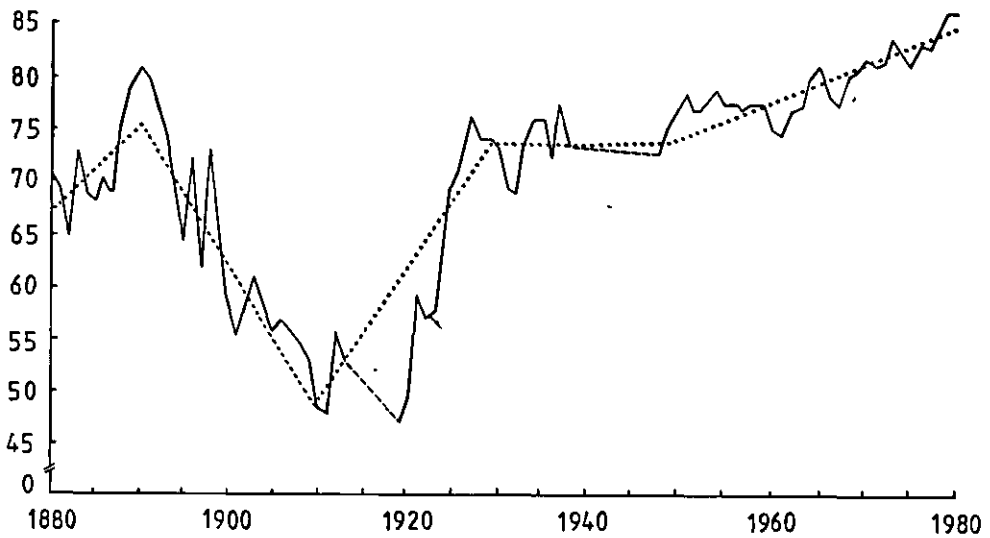
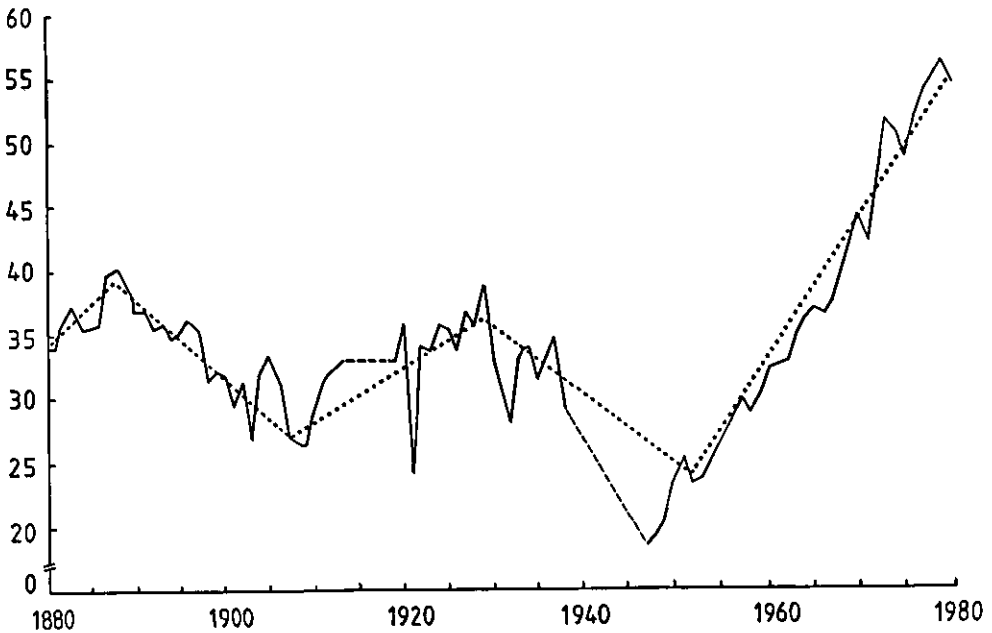

Diagram 3. Export i procent av sammanlagd varuproduktion 1880—1980. Fasta priser.

portkvoten hade en tydlig vändpunkt redan i början av 1950-talet. Också maskinernas andel av industriinvesteringar började öka något under 1950-talet även om ökningen blev betydligt mera markerad efter 1960. Brottet i investeringskvotens utveckling kom först efter mitten på 1960-talet — ökningstakten i investeringskvoten hölls uppe till följd av miljonprogrammet på bostadsområdet och de offentliga investeringarna. Trendbrottet i industriinvesteringarna låg däremot alldeles i början av 1960-talet — samtidigt som maskinernas andel av dessa investeringar alltså började att stiga kraftigare.

Diagrammen visar också att investeringskvotens förändringar rör sig i motsatt riktning mot maskinernas andel av investeringarna samt mot exportkvoten. Under årtiondena före strukturkriserna steg exportens andel av varuproduktionen liksom maskinernas andel av investeringarna, medan däremot ök-

ningen i investeringskvoten avtog eller upphörde. Omvänt har expansionsfaserna efter strukturkriserna inneburit en starkt växande investeringskvot, minskande andel för maskininvesteringarna och försvagad exportinriktning.

I uppgången efter en strukturkris — som på 1890- eller 1930-talet — har således en växande andel av industrins investeringar bestått av nya anläggningar, dvs expansionen har präglats av ett stort inslag nyetableringar. Förskjutningen av produktionen mot hemmamarknaden, som samtidigt skett, tyder på att nyetableringen i hög grad skett för att tillgodose behov inom landet. Detta hindrar dock inte att exporten kortsiktigt haft stor betydelse för att få till stånd en uppgång.

I den andra fasen — då tillväxten i investeringarna avtar — ändras både investeringarnas innehåll och produktionens inriktning. Försvagningen i in-

vesteringarna beror alltså på en nedgång i anläggningsverksamheten medan däremot maskininvesteringarna håller sig uppe. Detta innebär att ett mindre nyskapande i strukturellt hänseende äger rum men att förändringar sker i produktionstekniken inom den existerande strukturen. Samtidigt som nyskapandet eller den strukturella omvandlingen avtar, tilltar exportinriktningen. Decennierna före strukturkriserna — 1880-, 1920- och 1960-talen — hade denna karaktär.

Omvandling och rationalisering

Det finns således både gemensamma vågrörelser i variablerna och en systematik i förändringarna. Detta ger underlag för en tolkning av sammanhangen generellt under vågrörelsens två faser. Den första fasen präglas av strukturomvandling och den andra fasen av strukturrationalisering.

Under den första fasen tar nya inriktningar ledningen inom produktionen. Grundläggande innovationer sprids, vilket ger upphov till nya kombinationer. Expansionshindren för den nya strukturen består främst i att s k flaskhalsar eller kapacitetsbrister uppstår, vilket kräver följdinvesteringar. Investeringar på ett område skapar således efterfrågan och behov av investeringar på ett annat område. Därigenom tenderar investeringarna att understödja varandra, varför det råder en hög grad av komplementaritet i expansionen. Investeringkvoten stiger och av investeringarna har byggnads- och anläggningsverksamheten stor andel eftersom det ligger i grundläggande innovationers karaktär att leda till nyetablering. Detta är förbundet med en ökad nybildning av företag och med förändringar i ekonomiska och samhällsliga institutioner. Under denna fas är produktionen också i hög grad hemmamarknadsinriktad, vilket kan ses som ett uttryck

för att graden av specialisering är lägre i periodens inledande fas.

Den andra fasen tar vid då denna typ av expansion avtar och komplementariteten försvagas. I stället skärps konkurrensen. Strukturomvandlingen förbyts till strukturrationalisering, dvs produktionsresurserna koncentreras till de dominerande enheterna inom olika branscher. Utvecklingen har i viktiga hänseenden omvända förtecken jämfört med den tidigare fasen. Nybildningen av företag minskar medan antalet fusioner i stället ökar. Investeringkvoten stagnerar och av investeringarna minskar anläggningarna medan maskinerna ökar relativt sett. Detta innebär att den tekniska nivån inom den givna strukturen höjs, vilket kan ses i samband med rationaliseringssträvandena.

Investeringarna får således mindre karaktären av att tillgodose nya behov eller avlägsna hinder för expansionen och mera karaktären av att sänka kostnaderna för den givna produktionsinriktningen. Detta leder till produktivtetsökningar, varför produktionsstillväxten bibehålls med betydande reala inkomstökningar. Genom den ökande graden av koncentration, specialisering och utrikes beroende i produktionen ökar emellertid också ekonomins kris känslighet.

Sådana drag hade 1960-talet — ett decennium som starkt präglades av tron på den obrutna tillväxten samtidigt som de expansionsgrunder som verkat sedan 1930-talet försvagades. Den skärpning av konkurrensen, som inträdde när den västeuropeiska efterkrigsuppbyggnaden genomförts och framför allt västtysk och japansk industri framträdde med förnyad styrka, möttes inte med strukturomvandling utan med strukturrationalisering — det svenska kapitalet flöt i traditionella banor till de råvarubaserade industrigrenarna skog och järn samt till verkstads-

industrier med relativt standardiserade produkter som bilar och fartyg. En industristruktur som varit lyckosam för Sverige sedan 1800-talet sågs som evig. Strukturrationalisering med koncentration till stora enheter och en rörligare arbetsmarknad blev "tillväxtpolitikens" lösenord.

Investeringarnas rationaliseringsinriktning ledde till starka produktivitetsökningar, medan industrisysselsättningen upphörde att öka. Stark urbanisering och stigande löner, till följd av produktivitetsökningarna, gjorde att efterfrågan på offentliga tjänster ökade. Också inom offentlig verksamhet präglades planeringen av tron på stordriftens givna fördelar. Kommunerna slogs samman, sjukhusen, skolorna, administrationen växte.¹⁰

Tröghet och förnyelse

Joseph Schumpeter gjorde iakttagelsen att innovationer tenderar att uppträda samlade i "svärmar", att vissa perioder präglas av stark förnyelse med hög investeringsnivå och följande expansion.¹¹ I flera schumpeterianskt präglade uppfattningar knyts också växlingarna mellan de längre perioderna av tillväxt, stagnation och tillbakagång till den tekniska förändringen. Banbrytande innovationer med stor allmängiltighet introduceras och leder till att nya tekniska system skapas, vilket gör gamla produktionsmetoder obsoleta. Detta bidrar till en hög nivå i kapitalbildning och till expansion. Då de grundläggande innovationerna sprids och appliceras inom allt fler områden sjunker emellertid innovationsverksamhetens marginella avkastning, varför investeringsnivån faller och ekonomin dras mot stagnation.

En renodlat teknisk förklaring av periodiciteten blir då närmast exogen; expansionsmöjligheterna avgörs av tillgången på innovationer. Denna upp-

fattning kan dock ifrågasättas, bl a av det skälet att de innovationer som varit vägledande i de långa expansionsperioderna inte varit nya eller byggt på tidigare okänd teknik. Det gäller innovationer som ångmaskinen, förbränningsmotorn och bilen, elgeneratorn och idag förmodligen datorn. Det har istället varit innovationer, som funnits tidigare i de mest avancerade nationerna eller branscherna och som t o m varit en verksam del i krisförloppet.

I sin studie av mellankrigstidens omvandling i Europa behandlar Ingvar Svennilson den tekniska förändringen som en integrerad del av en kumulativ tillväxtprocess, som också innehåller stagnations- eller krisskapande hinder.¹² Tillväxt innebär inkomstökning, vilket förändrar efterfrågan. Detta ger upphov till investeringar i ny produktion med innovationer som verkar kostnadssänkande. Genom kostnadssänkningen vidgas efterfrågan, vilket stimulerar till ytterligare investeringar. Detta innebär samtidigt att kapital ersätter arbete, vilket höjer produktiviteten och resulterar i ytterligare inkomstökning. Således leder tillväxt till omvandling, vilket ger tillväxt. Denna process kan dock brytas då ekonomin innehåller hinder eller tröghet mot omvandling, framför allt genom att äldre produktion binder produktionsresurser. Normalt undanröjs dessa hinder av de kortare konjunkturella svängningarna eftersom investeringar stimuleras i uppgångsfasen medan äldre produktion slås ut i nedgångsfasen. Konjunkturrelserna var dock ineffektiva under mellankrigstiden och Svennilson förklarar i hög grad Europas ekonomiska problem med att exceptionellt starka

¹⁰ Den svenska ekonomins utveckling behandlas inom detta långvägs perspektiv också i Schön [1982, a].

¹¹ Schumpeter [1911] och [1939].

¹² Svennilson [1954].

hinder mot omvandling förelåg, såväl inom företagsstruktur som inom politiska förhållanden.¹³

Denna uppfattning om förnyelsekrafter och tröghet i ekonomin kan sättas in i det mönster för långsiktig utveckling inom perioderna som skisserades ovan.

Under fasan av strukturrationalisering, då anläggningsinvesteringar avtar, uppkommer på olika områden förutsättningar för omvandling och ny expansion. Den tidigare expansionen och den vidgade industrialiseringen har inte bara lett till skärpt konkurrens och tendenser till överproduktion inom ledande tillverkningsgrenar, utan den har också lett till att ny efterfrågan uppkommit. Inte minst har detta skett genom att nya länder dragits med i industrialiseringen under expansionsfasen. Expansionen har således förändrat marknaden och prisstrukturen, vilket skapar behov av ny arbetsfördelning, dvs omvandling. Den skärpta konkurrensen bidrar till att ny och kostnads-sänkande teknik introduceras — vid tidigare omvandlingsperioder har det således varit sådan teknik, som i vidgad användning blivit ett centralt inlag i följande expansioner. Rationaliseringar med påföljande produktivitetsökning och ökade reala inkomster bidrar också till att förändra efterfrågan, som skiftar mot nya produkter.

Det finns alltså starka förnyelsekrafter i ekonomin som teoretiskt skulle kunna skapa omvandling och fortsatt expansion utan kris. Men samtidigt finns hinder för eller trögheter mot anpassning till nya villkor. Expansionen

har skapat starka "vested interests" i ekonomin. Genom ökande koncentration och specialisering tenderar dessa att förstärkas. Existerande företag och institutioner, tillgången på arbetskraft och kunnande gynnar en fortsatt rationalisering inom given struktur framför omvandling så länge detta är möjligt. Tidigare investeringar binder resurser och bromsar förnyelse. Motsättningen växer mellan å ena sidan de långsiktiga investeringar, som gjorts i anläggningar, utbildning och institutioner och å andra sidan marknaden, som förändrats genom dessa investeringar.

Etablerade intressen

Att "vested interests" kan bli mycket starka visas av de sk basnäringarna i svensk industri. Denna struktur, uppbyggd kring tillgångarna på trä och järn, var lyckosam i den svenska industrialiseringen. Men intressena knutna hit styrde i hög grad investeringarna i traditionella banor även sedan förändringar i förutsättningarna under 1950- och 1960-talen starkt minskat fördelen i produktionsinriktningen.

En liknande situation rådde i de äldre industriländerna i Västeuropa under mellankrigstiden, där strukturen bands av konglomeraten kring kolet och ångmaskinen i ett skede, då förbränningsmotorn och elektriciteten förändrade förutsättningarna. De etablerade intressena försvårade en anpassning, som åstadkoms först efter 1930-talskrisen och det andra världskriget. Svensk ekonomi stod vid denna tid betydligt friare gentemot den äldre industristrukturen och kunde tidigare anpassa sig till och dra nytta av de nya förutsättningarna.

Denna relativa frihet avtog emellertid under efterkrigstiden och svensk ekonomi gick in i 1970-talets kris med en stor inriktning på standardprodukter som massa, papper, stål, bilar och standardfartyg. Detta indikerar att de

¹³ Svennilson såg senare strukturrationalisering som en väg att undanröja hinder mot omvandling, men en sådan politik — understödd av t ex åtgärder för att framja rörligheten på arbetsmarknaden — kan skärpa trögheterna mot omvandling genom att stärka den rådande strukturen. En sådan politik kan alltså grundas på kortsiktiga överväganden och man ser då inte de långsiktiga konsekvenserna, vilka kan vara negativa.

etablerade intressena styrde investeringarna under 1960-talet. Det var dessutom i hög grad fråga om en standardiserad industriproduktion i processindustrier med växande energibehov. Produktionen bands således hårdare till områden där konkurrensen skärptes och där relativa lönelägen fick stor genomslagskraft. Oljeberoendet ökade. Investeringsinriktningen bäddade rejält för strukturkrisen.

Mönstret av rationalisering inom en traditionell struktur, i ett skede då tillväxtutsikterna för denna långsiktigt försämras, har med tilltagande styrka upprepat sig under perioder med vitt skilda institutionella förhållanden — under 1880-talet, 1920-talet och 1960-talet. Expansionsskedens dynamiska krafter har förvandlats till "vested interests" som reser ökade hinder mot fortsatt förändring. Den marknadsstyrda sektorn har fått svårigheter till förnyelse, till marknadsanpassning.

Även inom tjänstesektorn uppträder trögheter mot förändringar och även där sker förnyelse. Den offentliga sektorn är historiskt uppbyggd för förvaltning och administration, vilket innefattar t ex militär och polis. Tillväxten, speciellt från 1930-talet, har emellertid inneburit en omvandling genom den ökade produktionen av tjänster för individuell konsumtion, t ex undervisning och sjukvård. Men trögheter och låsningar har efterhand visat sig; expansionen har uppenbarat "vested interests", främst kanske inom byråkratier. Det är t o m möjligt att någon större expansion av tjänsteproduktionen i sig inte skett under senare tid utan att i stället administrationen ökat. Kanske kan situationen beskrivas så att organisationsproblem skapat kris; en organisationsstruktur anpassad för offentlig förvaltning har visat sig allt mindre lämpad för annan tjänsteproduktion.

Inom den icke-marknadsstyrda produktionen uppstår alltså strukturella

problem av delvis samma art som inom marknadssektorn. En strukturkris uppkommer när de tidigare expansiva elementen blivit "vested interests" och börjat verka som hinder. Inom båda delarna finns alltså en dynamik i vissa skeden och trögheter i andra. Den ena sektorn är inte alltid stel och orörlig och en börda för den andra, som alltid är dynamisk och rörlig. Krisen beror alltså inte på att bördan blivit för tung för den "rörliga sektorn". I stället kan sektorerna verka förstärkande på varandra först som dynamiska och i ett senare skede som hämmande inslag. Det militärindustriella komplexet är t ex sedan gammalt känt och andra exempel är det sjukvårdsindustriella, det trafikindustriella och det bostadsindustriella komplexet. Det är sålunda fråga om "utvecklingsblock" som kan vara expansiva tills de fullbordas och försternas.

Avslutande synpunkter

I detta långsiktiga perspektiv kan kriser som den nuvarande ses som följden av att tidigare expansion lett till såväl växande strukturell obalans som hinder för strukturomvandling. I krisen blir dessa ackumulerade förändringar fullt synliga och påtagliga på olika samhällsområden, varvid förutsättningarna för den ekonomiska verksamheten drastiskt förändras. Då försvagas eller förstörs strukturer som varit bärande under den tidigare perioden. Detta innebär att utrymmet för förnyelse ökar — både vad gäller produktion och institutioner. Det återstår dock att se om den nuvarande krisen — som de tidigare — leder till förnyelse och expansion.

En politik, som avser att underlätta långsiktig strukturomvandling, bör rimligtvis vara grundad i en analys av hinder och förnyelsekrafter. Det finns emellertid en tydlig tendens i dagens kortsiktiga analyser att betrakta struk-

turkrisens ytringar — oljepriser och inflation, kostnadsläge och marknadsandelar — som krisens orsaker. Det finns också en tendens att betrakta den marknadsstyrda, särskilt den "konkurrensutsatta" delen av ekonomin som rörlig, medan hindren mot förnyelse skulle ha uppstått utanför den, främst genom det offentliga ökade roll i ekonomin. Vid en historisk, långsiktig granskning blir dessa uppfattningar tvivelaktiga.

Referenser

- Arbetarrörelsen och Iontagarfonderna [1981], Rapport från en arbetsgrupp inom LO och socialdemokraterna.
- Carlsson, B., m fl, [1979], *Teknik och industristruktur — 70-talets ekonomiska kris i historisk belysning*. IUI, Stockholm.
- Dahmén, E., [1950], *Svensk industriell företagarverksamhet*, Stockholm.
- Dahmén, E., [1980], "Hur studera industriell utveckling?", i Dahmén, E. och Eliasson, G., (red), *Industriell utveckling i Sverige. Teori och verklighet under ett sekel*. IUI, Stockholm.
- Eklund, K., [1982], *Den bistra sanningen*, Stockholm.

- Josefsson, M. och Örtengren, J., [1980], "Priser och omvandling i svensk industri", i Dahmén, E. och Eliasson, G., a a.
- Jörberg, L., [1982], *Konjunktur, struktur och internationellt beroende. Industriella kriser i svensk ekonomi*, Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet, nr 25.
- Krantz, O. och Nilsson, C.-A., [1975], *Swedish National Product 1861—1970. New Aspects on Methods and Measurement*. Kristianstad.
- Krantz, O., [1979], *Struktur och strukturförändring som ekonomisk-historiska begrepp. Några synpunkter*. Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet, nr 7.
- Lepage, H., [1980], *I morgon kapitalism*. Avesta. Proposition 1976/77:100, Bil 1, Finansplanen. Proposition 1981/82:100, Bil 1, Finansplanen. Proposition 1982/83:50, "Krispropositionen".
- Schumpeter, J., [1911], *Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung*.
- Schumpeter, J., [1939], *Business Cycles*, I—II.
- Schön, L., [1982 a], "Det förstenade kapitalet — det svenska industrisamhällets kris i historiskt perspektiv", *Zenit*, nr 77.
- Schön, L., [1982 b], "Det bistra, det magra och det sanna", *Zenit*, nr 78.
- Svennilson, I., [1954], *Growth and Stagnation in the European Economy*, Geneva.
- Åkerman, J., [1939, 1943], *Ekonomisk teori*, I—II. Lund.